

2010

HOEK BEERSTRAAT- BREIDELSTRAAT

Archeologisch onderzoek ten
zuidoosten van de St. Pieters
Bandenkerk te Torhout

Jan Huyghe
Vergunningsnummer 2010/054

Opdrachtgever:

bvba Hollevoet Bouw, Cultuurpunt Torhout en de provincie West-Vlaanderen

Titel:

Archeologisch onderzoek ten zuidoosten van de St. Pieters Bandenkerk te Torhout

Locatie:

Hoek Beerstraat en de Breidelstraat te Torhout

Periode:

Januari-maart 2010

Versie:

Eindrapport

Auteurs:

Jan Huyghe

Raakvlak:

Komvest 45

8000 Brugge

T +32 [0]50 44 50 44

F +32 [0]50 61 63 67

E info@raakvlak.be

www raakvlak.be

Veldmedewerkers:

Serge Van Liefferinge, Régy Poppe, Jurgen Vandewalle

1.	Inleiding.....	4
1.1.	Aanleiding en onderzoeksmethode.....	4
1.2.	Situering	4
1.3.	Bodemkundige gegevens	5
2.	Historische gegevens	6
2.1.	De vroegste geschiedenis van Torhout uit de historische bronnen	6
2.2.	Vroeger onderzoek rond de St. Pieters Banden kerk	7
2.3.	Sporen van Romeinse aanwezigheid te Torhout.....	9
2.4.	De bewogen geschiedenis van de St. Pietersbandenkerk.....	9
3.	Het onderzoek van Raakvlak in 2010.....	10
3.1.	De Romeinse periode, beschrijving van de structuren.....	11
3.2.	De Romeinse periode, het aardewerk	16
3.3.	Besluit Romeinse periode	18
3.4.	De volle middeleeuwen, beschrijving van de structuren.....	19
3.5.	De volle middeleeuwen, het aardewerk.....	24
3.6.	De late middeleeuwen, beschrijving van de structuren	25
3.7.	Besluit middeleeuwse periode	28
3.8.	De post middeleeuwen- nieuwe tijd- nieuwste tijd	28
3.9.	Algemeen besluit	30
4.	Bibliografie	31

1. Inleiding

1.1. Aanleiding en onderzoeksmethode

Naar aanleiding van de nieuwbouwwerken met ondergrondse parkeergarages op de hoek van de Breidelstraat en de Beerstraat voerde Raakvlak (de intergemeentelijke archeologische dienst voor Brugge en het ommeland) in 2010 een archeologisch onderzoek uit. Dit gebeurde in samenwerking met de bouwheer bvba Hollevoet Bouw, Cultuurpunt Torhout en de provincie West-Vlaanderen.

In deze eerste fase voerde Raakvlak, na de afbraak van de panden, reeds een beperkt proefonderzoek uit. Het was de bedoeling om op voorhand zicht te krijgen op de eventuele aanwezigheid van vroege sporen en op de graad van verstoring. Dit is van belang om de opgravingsstrategie en de timing te bepalen.

Bij dit vooronderzoek werd vastgesteld dat het terrein plaatselijk tot 2m diep verstoord was. Aan de kant van de kerk kwam in een laag een scherf uit de Romeinse tijd aan het licht. In hetzelfde proefputje werd een bakstenen beerput met vulling uit de periode 2de helft 19de – begin 20ste eeuw aangetroffen.

Op basis van de vondsten en vaststellingen uit dit vooronderzoek werd begin 2010 een opgraving opgestart.

1.2. Situering

Torhout bevindt zich in het centrum van West-Vlaanderen. De opgraving vond plaats op de hoek van de Beerstraat en de Breidelstraat. Dit is ten zuid-oosten van de St. Pieters Banden Kerk.

Fig. 1. Situering van Torhout in West-

Fig. 2. Situering van het opgravingsareaal ten Vlaanderen opzichte van de St. Pieters Banden kerk te Torhout

1.3. Bodemkundige gegevens

Bodemkundig behoort Torhout tot zandig Vlaanderen. De bodem is samengesteld uit zandgronden met leem- en kleiresten. Het reliëf ontstond tijdens de droge fasen van de jongste ijstijd, het Würmglaciaal (70.000 jg – 8000 vC).¹ De huidige stadskern bevindt zich in een dalgebied op ca. 18 m. TAW, terwijl het plateau van Torhout (Wijnendale) gelegen is op een hoogte tussen ca. 25 en 50 m. TAW. Dit plateau strekt zich van Aatrijke (Zedelgem) tot Ruidenberg-Belhutte (Ichtegem) en correspondeert met de “oude veldgebieden” van Torhout.² Het plateau vormt ook de grens met de kustvlakte. De locatie van de opgraving is gelegen in de stadskern, op ca. 19 m. TAW. De bodem is te beschrijven als matig natte zandbodem met verbrokkelde ijzer-horizont (Zdh).

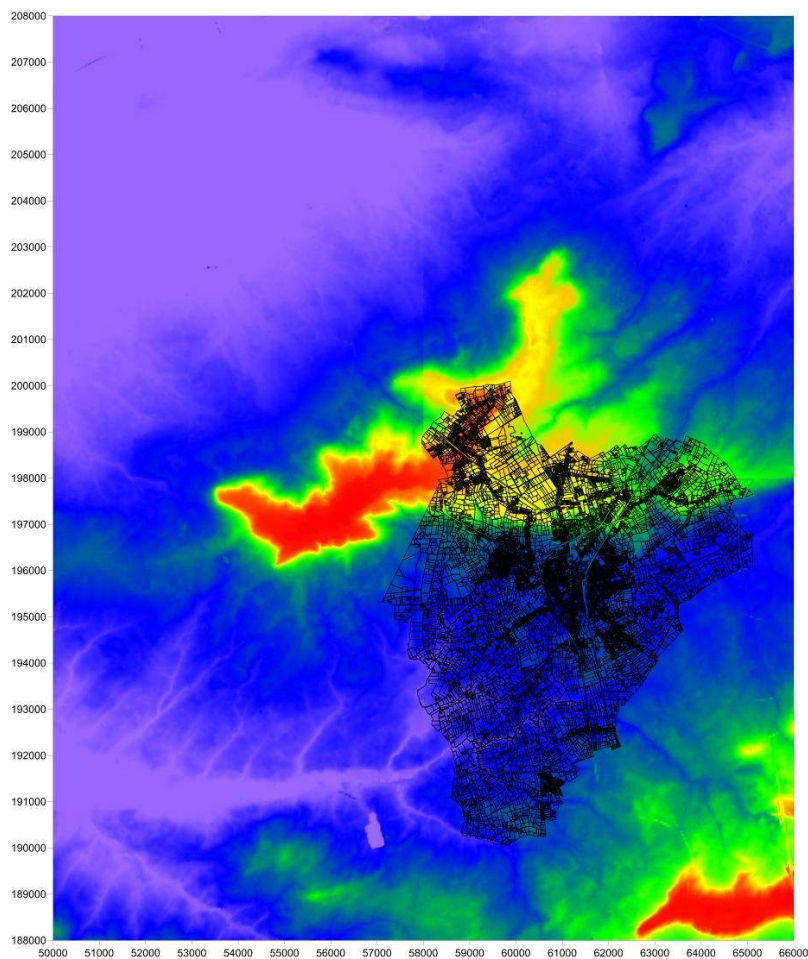

Fig. 3. Situering van Torhout op het Digitaal Hoogte Model (DHM) in combinatie met de kadasterkaart. Er is duidelijk zichtbaar dat de stadskern van Torhout zich in een lager gelegen zone bevindt. Een argument dat de theorie van een wachttoren eerder ontkracht.

¹ MESTDAGH M. 2000, p. 13.

² VANNESTE P. 2007, p. 3.

2. Historische gegevens

2.1. De vroegste geschiedenis van Torhout uit de historische bronnen

Torhout wordt voor het eerst vermeld in de *Vitas Bovanis*. Dit is het negende-eeuwse heiligenleven van Sint Bavo, volgens sommigen van de hand van de bekende auteur Einhart.³ In deze 14de eeuwse annalen wordt beschreven dat de heilige Bavo een zeker Domlinus, priester van een Torhouts klooster, naar Gent liet komen om hem in zijn laatste uren bij te staan⁴. Uit deze tekst mogen we afleiden dat Torhout reeds een klooster bezat voor 654, de vermoedelijke sterfdatum van Sint Bavo. Over de stichting van het klooster alsook de regel waaronder de monniken leefden bestaan tal van uiteenlopende theorieën.

De volgende vermelding van het klooster komt uit de *Vita Anskri*, waaruit kan afgeleid worden dat het klooster in 832 uit een aantal stenen gebouwen bestond⁵. Deze levensbeschrijving werd geschreven door Rimbart die zelfs uit Torhout was en met veel voorliefde het klooster beschrijft waar hij vandaan kwam. In deze Vita wordt beschreven hoe Ansgaar bij keizerlijk decreet van 15 mei 834 het kloostergoed te Torhout ter beschikking kreeg en dit klooster verrijkte met de relieken van Sint Donaas.⁶

Na een woelige tussenperiode (iets na 860) schenkt de koning het klooster aan Boudewijn, zoon van Audacer, die later ook het klein graafschap Vlaanderen geschonken kreeg. Hiervan werd Brugge het politieke centrum. Al gauw groeide Brugge uit tot de hoofdstad van het jonge Graafschap met Boudewijn als graaf van Vlaanderen. De plechtige overbrenging van de Relieken van St. Donaas naar Brugge waren de voorbode voor het definitieve verval van Torhout.⁷

³ MESTDAGH M. 2000, p. 18.

⁴ MEERSSEMAN G. & BR. FIRMIN. 1942, p. 7.

⁵ MEERSSEMAN G. & BR. FIRMIN. 1942, p. 9.

⁶ MEERSSEMAN G. & BR. FIRMIN. 1942, p. 10.

⁷ MEERSSEMAN G. & BR. FIRMIN. 1942, pp. 13-14.

2.2. Vroeger onderzoek rond de St. Pieters Banden Kerk

Torhout en vooral de omgeving van de St-Pieters Banden Kerk trekken reeds geruime tijd de aandacht van archeologen en historici:

In **1941** startte een eerste onderzoek naar aanleiding van het uitbranden van de kerk (op 25 mei 1940)⁸. De ontdekte structuren bestonden uit twee vierkanten. De buitenste had een zijde van 27 m lengte, de binnenste bestond uit zijden van ongeveer 13 meter⁹. Deze vrijgelegde funderingen werden door G. G. Meersseman en broeder Firmin als een Karolingische kerk geïnterpreteerd. Tijdens dit onderzoek kwamen eveneens een fibula en Romeinse munten (Gratianus, 4de eeuw) aan het licht. Ondanks het feit dat het lange tijd tentoongesteld werd in het museum van het St. Jozefinstituut (1945-1965/1970) verdween dit materiaal helaas in de loop der jaren¹⁰.

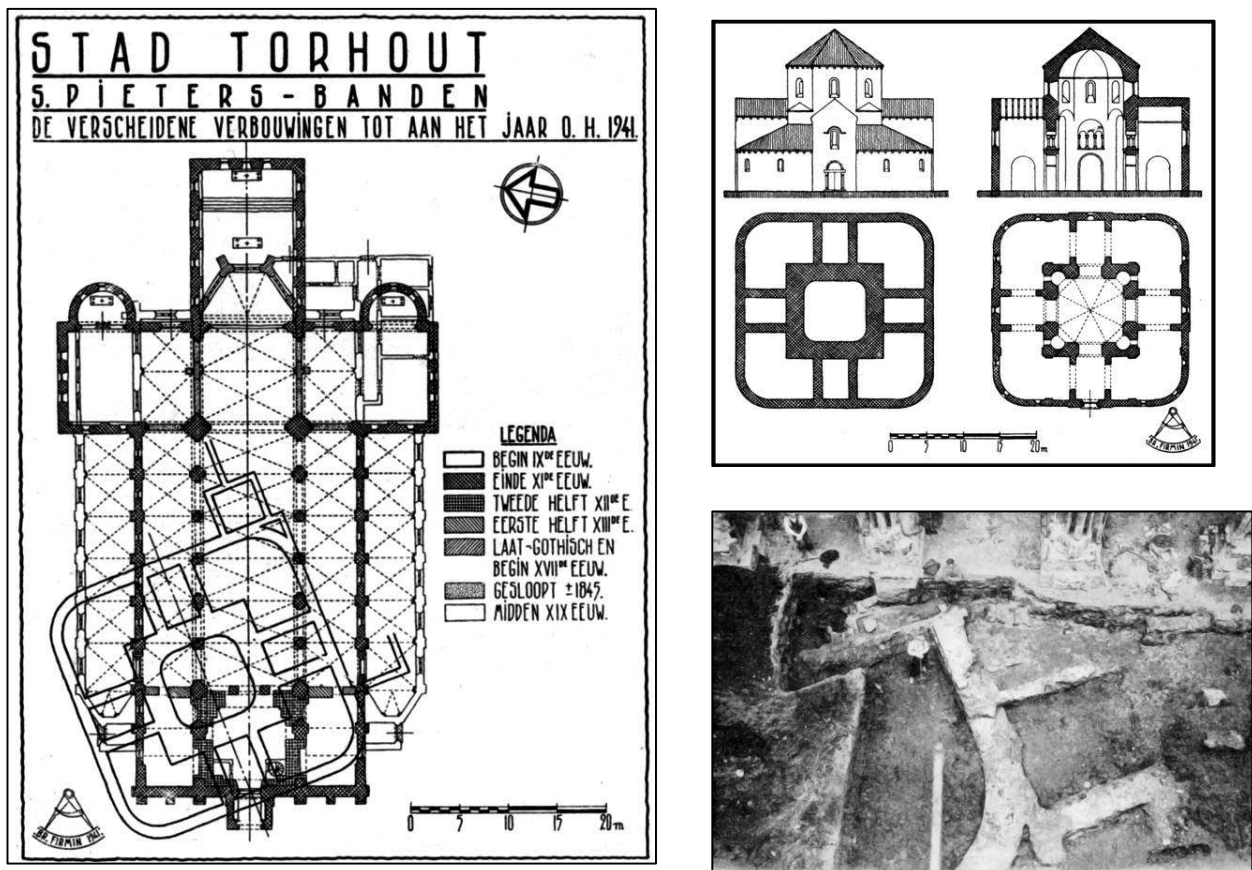

Fig. 3. Plattegrond van de "Karolingische kerk", opgravingsfoto van het onderzoek o.l.v. Meersseman en situering t.o.v. de kerk uit begin 20ste eeuw. Afbeeldingen gepubliceerd in: Meersseman G. & Firmin BR. 1942, De kerk van Torhout in het licht der jongste opgravingen.

⁸ MEERSSEMANN G. & BR. FIRMIN. 1942, pp. 5-6.

⁹ MESTDAGH M. 2000, p. 20.

¹⁰ MESTDAGH M. 2000, p. 16.

In de jaren '80 herinterpreteerde E. Cools deze opgravingsrapporten in het kader van de verdediging van de kustvlakte als een laat-Romeinse wachttoren of signaaltoren ¹¹. Deze theorie werd op heel wat ongelooft onthaald.

Bij een opgraving in 1990 door E. Cools aan de voorzijde van de kerk werd vastgesteld dat de "Karolingische" centraalbouw vooral Romeins materiaal bevatte zoals mortel, beton en fragmenten van fresco's. Het werd geïnterpreteerd als recuperatiemateriaal, afkomstig van een in de buurt gelegen elitair Romeins gebouw.

Fig. 4. Foto van de opgraving o.l.v. E. Cools

Fig. 5. Een voorbeeld hoe een romeinse wachttoren er kan uitgezien hebben.

¹¹ COOLS E. 1986, pp 81-90. & COOLS E. 1988, pp. 9-10 & pp. 84-87.

2.3. Sporen van Romeinse aanwezigheid te Torhout

Behalve de vondsten reeds vermeld bij de opgravingen van Meersseman en Cools kwamen in het verleden sporadisch sporen uit de Romeinse periode aan het licht:

In de jaren 1950 en 1960 werden tijdens grote zandontginningen in het Moereveld Romeinse Brandrestengraven ontdekt.

Cools vermeld de vondst van Romeinse munten en sigillata uit de 2de en de 4de eeuw na Chr. Het betreft toevalsvondsten¹².

Ook wordt door Yann Hollevoet de vondst van een volledig bewaarde pot in grijs aardewerk uit de 2de of 3de eeuw na Chr. vermeld¹³.

Ook te Groenhove (een wijk ten oosten van Torhout) zouden luchtfoto's aangevuld met prospecties duiden op de aanwezigheid van vroeg Romeinse sporen¹⁴.

Een belangrijke weg voor de nederzetting Torhout is ongetwijfeld de Zeeweg. Deze vermoedelijk van oorsprong Romeinse weg zou de verbinding zijn tussen Oudenburg-Aartrijke-Torhout.

2.4. De bewogen geschiedenis van de St. Pietersbandenkerk

In de 9de eeuw zou een "karolingische centraalbouw" opgetrokken zijn ter bewaring van de relieken van St. Donaas. De oorspronkelijk kerk was toegewijd aan Sint-Jan.

In de periode 870-879 zou er een verwoesting van het klooster door de Noormannen hebben plaatsgevonden. In 1073 wordt onder impuls van graaf Robrecht de Fries (1029-1032-1093- een kapittel gesticht te Torhout. De centraalbouw wordt in de 11de-12de eeuw vervangen door een driebeukige Romaanse kruiskerk met monumentale westtoren in plaatselijke gewonnen veldsteen. De toren dateert uit de late 12de eeuw. Tijdens de godsdiensttroebelingen van de 16de eeuw wordt de St. Pietersbandenkerk zo zwaar getroffen dat ze in 1617-1623 op de Romaanse toren volledig herbouwd moet worden. In 1675 wordt de kerk geplunderd door de Franse troepen. In 1816 moet de kerk gesloten worden wegens instortingsgevaar, herstellingen vinden plaats in 1818-1823. In 1845 wordt de kerk uitgebreid met twee zijbeuken. Op het einde van de eerste wereldoorlog wordt de 12de eeuwse toren door het terugtrekkende Duitse leger gedynamiteerd. In 1922-1923 vindt de wederopbouw plaats rekening houdende met de oude plannen. In Mei 1940 wordt de kerk door Duitse brandbommen getroffen en brandt ze volledig uit. Tot het midden van de jaren '50 van de vorige eeuw vinden de bouwwerken aan de nieuwe neoromaanse kerk plaats.

¹² MESTDAGH M. 2000, p. 16.

¹³ MESTDAGH M. 2000, p. 16.

¹⁴ PYPE P. & DEWILDE M. 2003, pp. 77-78.

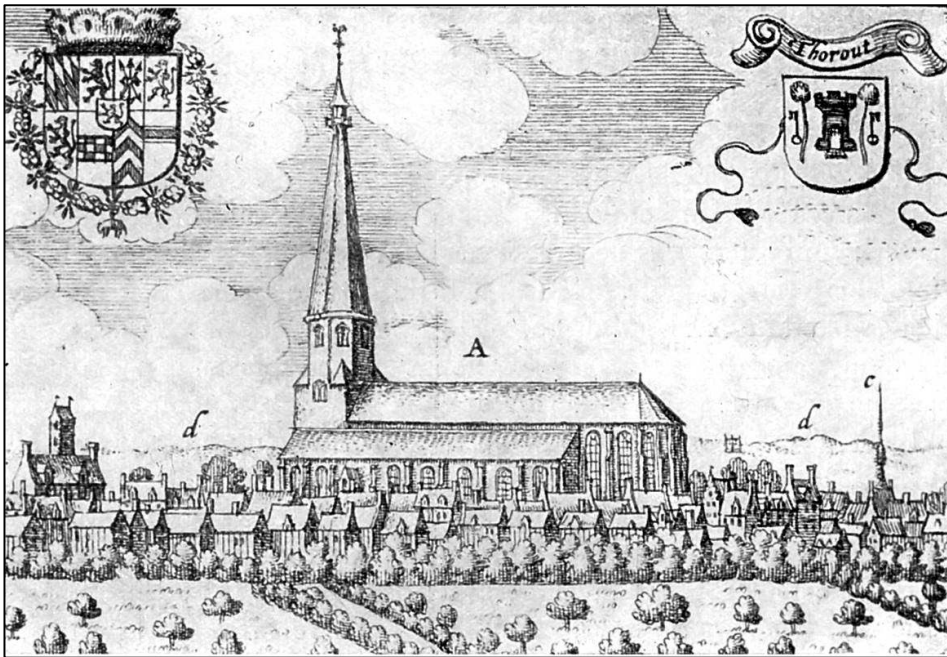

Fig. 6. Gravure van de kerk van Torhout door Antonius Sanderus, uit *Fandria Illustrata* ca. 1634-1641.

3. Het onderzoek van Raakvlak in 2010

Na het plaatsen van de wandbeschutting (berlinerwanden en trekankers) door de aannemer kon vanaf begin januari overgegaan worden tot het uitgraven van de bodem tot het archeologisch interessante niveau (ca. 19,50 meter TAW). Het bovenste pakket afgegraven grond was sterk verstoord en bevatte veel recent bouwpuin. Hierna kon overgegaan worden tot het eigenlijke archeologische onderzoek. In twee fases werd het hele terrein vlakdekkend opgegraven.

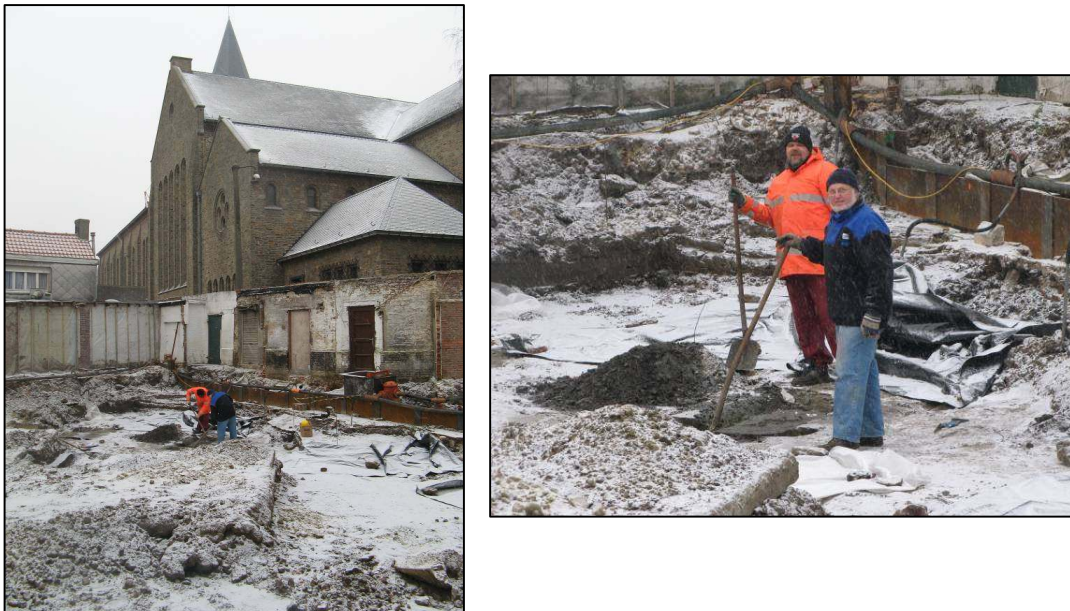

Fig. 7. Zelf in mindere weersomstandigheden werd verder opgegraven.

Startende met de oudste vondsten geven we een overzicht van de aangetroffen sporen.

3.1. De Romeinse periode, beschrijving van de structuren

Heel wat paalkuilen en enkele grachten/greppels konden gedateerd worden in de Romeinse periode. Het is voor het eerst dat de Romeinse aanwezigheid in de stadskern van Torhout in situ kon worden vastgesteld. De contexten worden besproken per spoordefinitie.

- **Grachten**

Spoor 16

Deze gracht is slechts deels bewaard en bevindt zich op de rand van het opgravingsareaal. De gracht is maximaal 50 cm diep en ca. 1,75 meter breed. Ondanks talrijke verstoringen kon de gracht over een lengte van ca 8 meter opgevolgd worden. Het betreft een onderbroken gracht; aan de zuidzijde stopte de gracht. Mogelijks liep hij buiten het opgravingsareaal aan de oostzijde nog verder.

Ondanks de eerder beperkte inhoud zijn heel wat aardewerkfragmenten importproducten. Enkele scherven laten toe een ruwe datering voorop te stellen. Het betreft een scherfje *terra sigillata* van een bord type Dragendorf 18/31 uit centraal-Gallië. Een fragment Pompeïaans rood aardewerk is van het type Hees 17. Een amfoorfragmentje is van het type Gauloise 4 en afkomstig uit de regio Marseille. Van twee kleine fragmentjes kruikwaar is het baksel te situeren te Bavay en te Keulen. Op basis van deze vondsten kan deze gracht gedateerd worden in de loop van de 2de eeuw.

Fig. 8. Zicht op een fragment van de gracht.

Fig. 10. Coupe (doorsnede) op de gracht

spoor 49 en spoor 84

Twee sporen hebben een gelijkaardige vulling en bevatten beiden aardewerk dat te dateren is in de 3de en eventueel nog 4de eeuw. Deze sporen kunnen elk aparte kuilen zijn, maar de mogelijkheid bestaat dat deze beide restanten zijn van één en dezelfde gracht/greppel. Door de slechte opgravingsomstandigheden en vriesweer en natte papperige onderbodem waren de sporen ten zuidoosten van het terrein niet steeds evengoed af te lijnen. Ook waren beide sporen slechts ca. 12 en 14 cm diep bewaard gebleven. Mochten deze beide sporen een gracht vormen, dan is deze te dateren in de 3de eeuw, misschien zelfs nog deels in de 4de eeuw. Deze datering is gebaseerd op enkele aardewerkvondsten:

Een fragmentje is afkomstig van een amfoor uit Baetica. Een rand van een beker is sterk ondersneden en werd vervaardigd in N-Frankrijk te Arras. Een oxiderend gebakken en geglad randfragment is afkomstig van een kom. Het is een imitatie van een type in *Terra Sigillata*, namelijk het type Dragendorff 37.

Fig. 11 aanduiding van spoor 49.

Fig. 12 spoor 84

- **Greppels**

Twee greppels hebben een gelijkaardige noord-zuid orientatie en zijn beiden te dateren in de Romeinse periode, vermoedelijk in de derde eeuw.

Spoor 15

Smalle greppel van ca. 40 cm breed en slecht maximaal 15 cm diep bewaard gebleven. Bevat ca. 20 scherven romeins aardewerk, waarvan de meerderheid afkomstig is van kruiken of kruikamforen. Doordat deze greppel de 2de eeuwse gracht (spoor 16) oversnijdt mogen we voor dit spoor een datering in de derde eeuw vooropstellen.

Fig. 13 coupe op spoor 15

Spoor 50/75

Deze greppel heeft een gelijkaardige opbouw als spoor 15. De breedte varieert van ca. 25 tot 45 cm. In tegenstelling tot de noordzijde, slechts enkele centimeters diep bewaard, is de zuidzijde nog goed bewaard gebleven tot een diepte van ca. 35 cm. De greppel bevatte slechts een 3tal scherven aardewerk. Deze greppel mag gelijktijdig gedateerd worden met spoor 15, namelijk in de 3de eeuw.

Fig. 14. Zicht op spoor 50/75 aan de noordzijde van het opgravingsterrein.

Fig. 15. Coupe op spoor 50/75 aan de zuidzijde van het opgravingsterrein.

- **Paalkuilen**

Er werden in totaal 19 sporen aangetroffen die met zekerheid als een paalkuil mogen omschreven worden. Deze bevonden zich voornamelijk in de minst verstoorde zone (noord-oost zone). Het betreft de sporen 11, 12, 36, 37, 40, 42, 51, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 70, 73, 92, 93, 94 en 97. De meeste paalkuilen zijn ruw te dateren in de periode 2de helft van de 2de en de 3de eeuw. Spoor 97 laat een datering toe in de 3de en mogelijks nog het begin van de 4de eeuw.

Fig. 16. Spoor 36, paalkuil met duidelijke aflijning van de insteek. (plaats waar de houten paal/balk zat)

Fig. 17. Coupe op spoor 40, deze paalkuil bevond zich deels onder de veldstenen muur.

Fig. 18. Coupe op spoor 11

Fig. 19. Coupe op spoor 37

- **Andere sporen**

Van enkele sporen is het moeilijk hen te catalogeren tot een specifieke spoordefinitie. Door de vele oversnijdingen en verstoringen waren deze sporen slechts deels bewaard gebleven.

Spoor 85 (=71a)-86 (=78)-77

Spoor 85 kan de verdere uitloper zijn van een gracht spoor 49, of van de greppel spoor 15. Door de slechte omstandigheden (half bevroren of papperige bodem) waren de aflijningen niet steeds duidelijk. Spoor 85 kan ook een grotere kuil vormen samen met de sporen 77 en 86, helaas was dit niet op het terrein duidelijk.

Spoor 85 bevatte een 40-tal scherven. Enkele importen gevernist aardewerk zijn afkomstig uit Keulen, het betreft een beker met zandbestrooiing en een bord van het type Hees 17. Een randfragment in Pompeiiaans rood aardewerk is vermoedelijk afkomstig uit de Noord Franse productieplaats Rue-des-Vignes.

Spoor 82-83

Dit spoor werd doorsneden door de gracht uit de volle middeleeuwen. Het is een rechthoekige kuil die op basis van het beperkte aardewerk in de Romeinse periode mag gedateerd worden.

Spoor 46

Vermoedelijk een kuil, deels oversneden door de greppel spoor 50, door een kuil uit de volle middeleeuwen en door een grote verstoring.

Fig. 20 coupe op spoor 46, oversneden door spoor 50

3.2. De Romeinse periode, het aardewerk

De materiaalgroepen

In totaal werden 607 scherven Romeins aardewerk opgegraven. Wanneer we dit aardewerk gaan bestuderen komen we tot de vaststelling dat de meerderheid (282 scherven) of 46,5 % van het totaal behoort tot het zogenaamd lokaal vervaardigd handgevormd aardewerk. Het vormenspectrum van deze materiaalgroep bestaat voornamelijk uit potten of bekers. De tweede meest voorkomende groep is met ca. 28% deze van het oxiderend gedraaid aardewerk met 171 scherven. Deze aardewerkgroep bestaat voornamelijk uit kruiken en kruikamforen, maar ook enkele scherfjes van amforen en kommen. Ook de groep van het reducerend gedraaid aardewerk is met 127 scherven of ca. 21% goed vertegenwoordigd. Het vormenspectrum van deze categorie bestaat voornamelijk uit bekers en potten. De andere aardewerkcategorieën zijn slechts miniemaal aanwezig en vertegenwoordigen samen amper ca. 2% van het totaal aantal scherven.

aardewerkgroep	aantal scherven	%
terra sigillata	3	0,5
terra nigra	9	1,5
tevernist aardewerk	8	1,3
pompeiaans rood	2	0,3
mortaria	3	0,5
dolia	2	0,3
reducerend gedraaid	127	20,9
oxiderend gedraaid	171	28,2
handgevormd	282	46,5
Totaal	607	

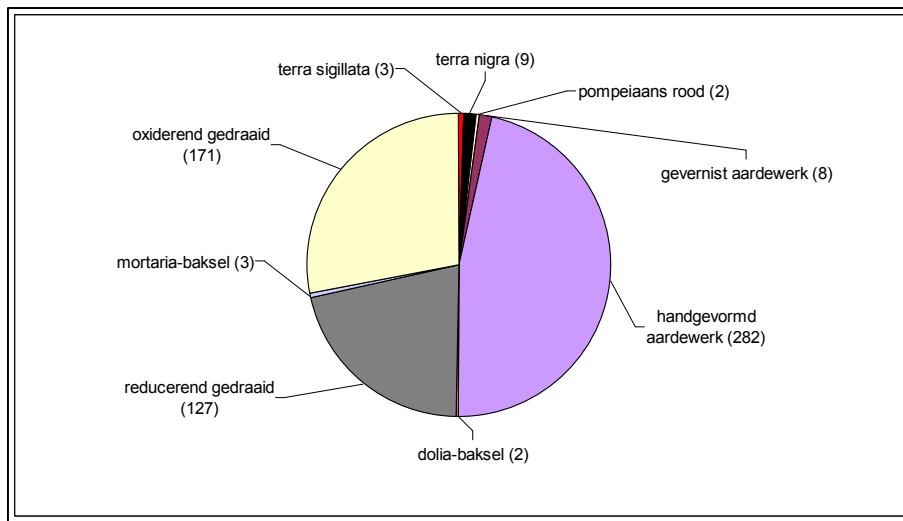

Fig. 21. Weergave van de verhoudingen per categorie-soort van het Romeins aardewerk op basis van het schervenaantal.

Importen

Hoewel de meerderheid van het aardewerk van lokale of regionale herkomst is, kunnen we toch enkele importproducten onderscheiden. De aanwezigheid van luxe-aardewerk is eerder beperkt. Toch kon hiervan (samen met een groot deel van de kruikwaar) vaak een productieregio worden toegekend. Een overzichtje van de importen:

- Een *terra sigillata* fragment is afkomstig van een bord type dragendorf 18/31 en is afkomstig uit centraal-Gallië.
- Enkele *terra nigra* fragmentjes behoren tot de zogenaamde noordelijke groep (Noorden van Frankrijk).
- Fragmenten van kruiken zijn duidelijk vervaardigd te Bavay in Frankrijk
- Eveneens uit Bavay afkomstig zijn enkele fragmentjes van mortaria.
- Een bord in pompeiaans rood aardewerk komt uit de productieplaats Les Rues des-Vignes in Noord-Frankrijk
- Enkele bekerfragmenten in reducerend gedraaid aardewerk zijn toe te schrijven uit Arras.
- Enkele Amforen werden aangevoerd vanuit Marseille.
- Bij het gevernist aardewerk is een bord type Hees 17 afkomstig uit Trier en een fragmentje van een beker werd vervaardigd te Keulen.
- Eveneens uit Keulen is heel wat kruikwaar toe te schrijven.
- Uit Baetica (Spanje) zijn enkele scherven van amforen afkomstig.

3.3. Besluit Romeinse periode

We mogen besluiten dat deze opgraving ontegensprekelijk het bewijs heeft geleverd voor een Romeinse aanwezigheid in het centrum van Torhout. De meeste sporen zijn te dateren in de 2de en de eerste helft van de 3de eeuw. Enkele sporen oversnijden andere Romeinse sporen en mogen zeker tot halweg de 3de eeuw. Helaas kon uit de positie van de paalkuilen geen structuur of plattegrond worden afgeleid. Toch wijzen deze paalkuilen, greppels en gracht op duidelijke bewoningssporen tijdens de 2de en 3de eeuw. Op basis van de geringe importen zal het vermoedelijk een bescheiden gallo-Romeinse nederzetting geweest zijn. Toch werden geen consumptiesporen of afvalkuilen aangetroffen.

Een bijzonder vondst betrof de gracht (spoor 16). Ookal werd slechts een segment van de gracht aangesneden, het lijkt of deze gracht reeds een voorloper van het kerkareaal lijkt af te bakenen. Deze gracht in combinatie met het eerdere onderzoek doen vermoeden dat aan de binnenzijde wel een Romeins gebouw kan gestaan hebben. Behalve de visie van de Karolingische centraalbouw of de wachttorenen (zie 2.2 vroeger onderzoek) wijzen een aantal elementen in een andere richting. Sinds de 7de eeuw is er te Torhout sprake van een religieus centrum. Er stond een klooster waar oorspronkelijk de relikven van St. Donaas bewaard werden. De vraag kan gesteld worden of deze religieuze functie niet reeds uit de Romeinse periode kan dateren. Volgens deze veronderstelling zou er een tempel gelegen zijn. Slechts aanvullend onderzoek zal hieromtrent het antwoord kunnen brengen.

3.4. De Volle middeleeuwen, beschrijving van de structuren

Na de Romeinse periode is het wachten tot het eind van de 11de eeuw vooraleer er een nieuwe archeologisch sporenrijke periode aanbreekt. Deze contexten zijn door hun inhoud duidelijk te situeren in de volle middeleeuwen.

- **Gracht**

Spoor 14 (=80)

Over een afstand van ruim 11 meter kon een gracht gevolgd worden. De maximaal bewaarde breedte bedroeg 1,25 meter. Aan de hand van het aardewerk (grijs zandig aardewerk met radstempelversiering, fragmenten van o.a. tuitpotten, Andenne aardewerk...) mogen we deze structuur dateren eind 11de tot ten laatste 1ste helft 13de eeuw. Op zijn diepst was deze gracht nog ca. 60 cm. diep bewaard. De gracht draait af en volgt op deze manier het kerkareaal.

Fig. 22 Zicht op de gracht

Fig. 23 Coupe op de gracht

Deze gracht valt vermoedelijk rechtstreeks te linken aan de bouw van de eerste Romaanse St. Pieters bandenkerk (1073-1085). De installatie van het St. Pieterskapittel (1073) kwam er onder impuls van Robrecht de Fries. De bouw van deze oude Romaanse kapittelkerk verliep in verschillende fasen vanaf het einde van de 11de eeuw tot diep in de 12de eeuw¹⁵. De aangetroffen gracht zal dit oude kerkareaal reeds afgebakend hebben. In de loop van de 13de eeuw werd de gracht opgegeven. In deze periode mogen we de oprichting van de veldstenen kerkhofmuur situeren (zie 3.3.).

- **Kuilen**

Spoor 10

Deze kuil wordt oversneden door de sporen 35 en 38, en heeft mogelijk een verband met deze sporen. Op basis van het aardewerk mogen we de kuil dateren vanaf het eerste kwart van de 12de eeuw tot eind 12de eeuw.

Fig. 24. Coupe op spoor 10

¹⁵ MESTDAGH M. 2000, p. 23.

Sporen 35 en 38

Beide sporen vormen één geheel. Het middenste gedeelte (spoor 35) bestaat uit een zwarte rechthoekige scherp afgelijnde kuil die ca. 6 meter bewaard bleef. De vulling bestaat uit zwarte vette, bijna turfachtige aarde. Deze structuur werd ingegraven in spoor 38, deze heeft een gelijkaardige vorm als spoor 35, maar is niet scherp afgelijnd en bestaat uit een bruine zandige vulling. Beide sporen oversnijden spoor 10. Op basis van deze oversnijding mag deze structuur gedateerd worden in de 2de helft van de 12de eeuw-eerste kwart 13de eeuw.

Fig. 24. Spoor 35 en 38 halweg de coupe

Fig. 25 Zicht op een doorsnede van spoor 35 en 38

Tijdens het maken van een doorsnede werd een grote brok bouwpuin aangesneden. Deze bestond uit veldstenen en witte kalkmortel. Voor de juiste interpretatie van deze sporen tasten we nog in het duister. De aanwezigheid van het bouwpuin, doen vermoeden dat de structuur iets te maken heeft met een bouwphase binnen de Romaanse kerk of met de aanleg van een nieuw kerkareaal met veldstenen kerkhofmuur. (zie 3.3)

Fig. 26. Zicht van een doorsnede op sporen 35 en 38 met de aangetroffen brok bouwpuin.

Spoor 34 (kuil)

Rechthoekige kuil die de Romeinse gracht oversnijdt en zelf oversneden wordt door de veldstenen muur (spoor 8-9). De vulling bestaat uit bruin-grijs zand met houtskoolspikkels en brokjes verzette moederbodem. Behalve heel wat verspit Romeins aardewerk laten enkele scherven grijs aardewerk toe deze kuil te dateren in de loop van de 12de eeuw.

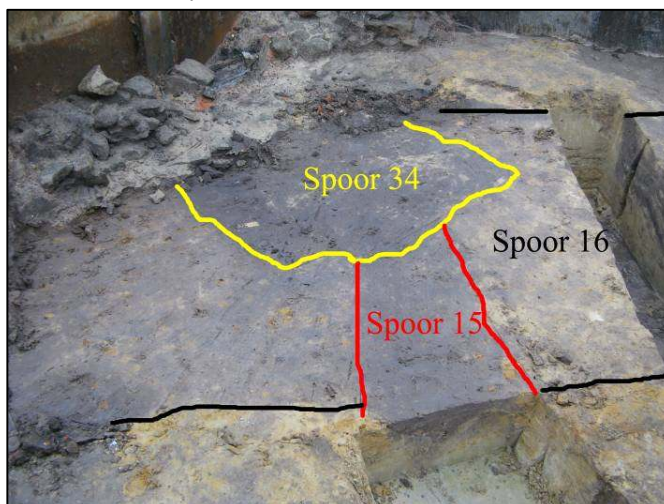

Fig. 27. Aflijning van spoor 34 in het grondvlak.

Spoor 47 (kuil)

Kuil met donkerbruin-grijs zandige vulling die kan gedateerd worden tijdens de 12de eeuw.

Fig. 28. Doorsnede van spoor 47.

Spoor 76 (kuil)

Kleine rechthoekige kuil die op basis van het aardewerk gedateerd kan worden in de 12de eeuw.

Spoor 95 (kuil)

Restant van een vermoedelijke kuil, helaas sterk verstoord. Mogelijks mag ook deze structuur in de 13de eeuw gedateerd worden.

- **Andere sporen**

Spoor 44 (paalkuiltje)

Een klein paalkuiltje dat mogelijks verband houdt met de sporen 35 en 38. Aardewerk laat een ruwe datering toe in de 2de helft van de 12- eerste kwart 13de eeuw.

Spoor 81 (greppel)

Klein greppeltje, slechts 5 cm diep bewaard met een bruine grijze zandige vulling. Vermoedelijk mag ook dit structuurtje gedateerd worden in de volle middeleeuwen.

3.5. De volle middeleeuwen, het aardewerk

Uit de periode eind 11de tot begin 13de eeuw werden in totaal 451 scherven aangetroffen.

De grootste groep is met 64% of 284 scherven deze van het regionaal vervaardigd grijs aardewerk. De meest voorkomende randen zijn de zogenaamde manchetranden afkomstig van tuitpotten. Dit zijn bolvormige potten voorzien van een gietsluit en mogen als de voorloper gezien worden van de kannen. Een ander veel voorkomende vorm is deze van de bolvormige pot met lensvormige bodem en eenvoudig naar buiten staande en afgeschuinde rand. Ook zijn enkele scherven afkomstig van een kom met blokvormige naar binnen staande rand.

Het rood aardewerk is in deze periode reeds met 151 scherven of 33% vertegenwoordigd. Ook hier is het hoofdtype de zogenaamde tuitpot. Het andere aardewerk is slechts met 3% of 16 scherven vertegenwoordigd en bestaat uit de importen uit Andenne (ook wel maaslands aardewerk genoemd) en deze uit het Rijnland in de regio van Pingsdorf, ookwel roodbeschilderd aardewerk genoemd.

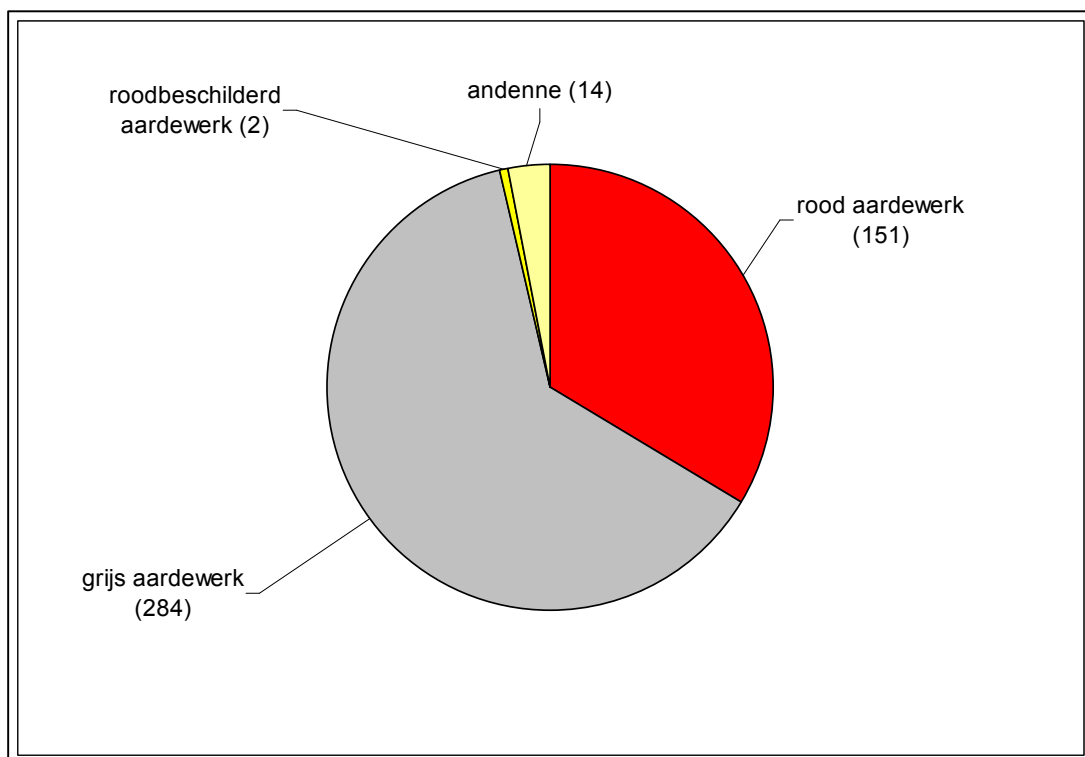

Fig. 29. Weergave van de verhoudingen per categorie-soort van het aardewerk uit de periode eind 11de-begin 13de eeuw. Dit op basis van het schervenaantal.

3.6. De Late middeleeuwen, beschrijving van de structuren

- De veldstenen kerkhofmuur (spoor 8, 9 en 103)

In de loop van de 13de eeuw werd de gracht (spoor 14 en 80) opgegeven. (zie 3.2.) In deze periode mogen we vermoedelijk de oprichting van de veldstenen kerkhofmuur situeren. Deze muur bevindt zich dichterbij de kerk, waardoor het kerkareaal een stuk kleiner werd. De muurgordel rond de kerk van Torhout was een eenvoudige kerkhofmuur, zoals vermeld uit een passus van de kapittelakten.¹⁶ Over de datering van deze muur bestaan geen duidelijke bronnen. Doordat deze muur een 12de eeuws spoor (spoor 34) oversnijdt, duidt dit erop dat de muur pas na de 12de eeuw kan opgericht zijn.

Ondanks de vele recente verstoringen kunnen we goede reconstructie maken waar de muur exact gelopen heeft. Dankzij drie restanten verspreid over het terrein kunnen we deze muur over het hele opgegraven terrein volgen. De muur was opgebouwd uit plaatselijk gewonnen veldstenen. Meestal was slechts de onderste stenen van de muur bewaard gebleven. De muur was gemiddeld ca. 75 cm tot ca 1 meter breed. In het profiel van de sleufwand was deze muur nog tot ca. 45 cm hoogte bewaard.

Opvallend was dat de muur, op de plaats waar hij de Romeinse gracht kruist, een stuk dieper (ca. 40 cm) gefundeerd werd dan op de andere plaatsen. Vermoedelijk was op de locatie van deze gracht de grond iets drassiger dan op andere plaatsen, waardoor hier een diepere fundering aan de orde was. De fundering gaat hier door de Romeinse gracht heen, tot op de onverstoorte ondergrond.

Fig. 30. zicht op een fragment van de veldstenen kerkhofmuur.

¹⁶ Meersseman G. & Firmin BR. 1942, De kerk van Torhout in het licht der jongste opgravingen p. 19

Bronnen vermelden dat op het einde van de 17de eeuw de poorters van Torhout begonnen met het optrekken van huisjes tegen de buitenkant van de kerkhofmuur. Later, na de afschaffing van het kerkhof onder Napoleon, liet men mits cijnspacht aan alle huiseigenaren toe door aanbouw aan de binnenzijde van de ringmuur hun woningen te vergroten en geriefelijker te maken¹⁷. Vanaf dit moment verloor de muur zijn functie en werd dan ook opgegeven.

Ook op de kadasterkaarten is een duidelijk ellipsvormige huizengordel zichtbaar. De huizen staan aan de voorkant op privaat bezit, terwijl de achterkant naar de kerk gericht op kerkelijke cijnsgrond gebouwd zijn. De scheidingslijn tussen privaat bezit en cijnsgrond wijst de ligging van de oude kerkhofmuur duidelijk aan.

- **Het kerkhof**

Aan de binnenzijde van de kerkhofmuur werden verschillende inhumaties aangetroffen. Door vele jaren van herbegraving bestaat het kerkhof uit een zone van verzette moederbodem gemengd met her en der skeletresten. Vaak is slechts de aflijning van de grafkuil zichtbaar. In enkele graven kwamen evenwel inhumaties in verband voor. De skeletresten zijn vrijwel steeds erg broos en in slechte toestand bewaard. Er konden twee verschillende orientaties van begravingen vastgesteld worden.

- O.-W.- orientatie: Een eerste orientatie is deze met het hoofd in het westen en de voeten naar het oosten gericht. Opvallend is dat de “beter” bewaarde skeletresten zich vrijwel allemaal in graven van dit type bevinden. Deze skeletresten werden aangetroffen in de graven met spoornummers 2, 17, 19, 30 en 32. Uit de betere bewaringsstaat van deze graven en de oversnijdingen met het 2de type graven, mogen we concluderen dat deze graven, met hun O-W orientatië jonger zijn dan het tweede type. De graven 25 en 90 hadden eenzelfde orientatie maar bevatten geen bewaarde skeletresten. Al deze graven lijken eveneens de kromming van de kerkhofmuur te volgen. We mogen ze ruw dateren in de periode 13de- 18de eeuw (opgave kerkhof en kerkhofmuur tijdens de napoleontische periode) Bij één graf (spoor 17) was de aflijning van een houten kist zichtbaar.

¹⁷ MEERSSEMAN G. & BR. FIRMIN 1942, pp. 19-20.

Fig. 31. Spoor 17, inhumatie met slecht bewaarde skeletresten, rechts van de jalon is nog een dun bandje van de houten kist zichtbaar.

Fig. 32. Op de foto is duidelijk de oversnijding te zien van spoor 18 (ZW-NO- orientatie) door spoor 19 (W-O- orientatie).

- NO-ZW- orientatie: Een tweede type graven heeft als orientatie het hoofd in het zuidwesten, voeten naar het noordoosten. Deze graven zijn nog slechter bewaard dan deze van het eerste type en worden er ook door oversneden. We mogen besluiten dat deze graven behoren tot het oudste type. Van dit type graven werden 8 graven vrijgelegd. Het betreft de sporen 18, 20, 21, 23, 87, 88, 89, 91. De skeletresten in deze graven waren zeer beperkt tot heel fragmentair slecht bewaarde botrestjes.

3.7. Besluit middeleeuwse periode

Door de lokalisatie vondst van een vol middeleeuwse gracht, een middeleeuwse veldstenen kerkhofmuur en vele graven krijgen we een idee van de evolutie van het kerkhofareaal doorheen de geschiedenis. Enkel paalkuilen en een grotere kuil kunnen vermoedelijk in verband gebracht worden met een bouwphase van de kerk of de bouw van de kerkhofmuur.

3.8. De Post-Middeleeuwen- Nieuwe tijd en Nieuwste tijd

Beerput (spoor 1)

Deze beerput is vervaardigd in bakstenen met formaat 21x11x5,5 cm. De binnenzijde was bezet met harde kalkmortel. In opstand waren maximaal slechts 3 bakstenen hoog bewaard. In de vulling bevonden zich recent afval met o.a. plastic. De beerput is te dateren na 1800 (de opgave van de kerkhofmuur) en werd nog gebruikt tot diep in de 20ste eeuw.

Fig. 33. Bakstenen beerput spoor 1

Waterputten/bezinkputten (sporen 3, 4, 5)

Verspreid over het terrein werden 3 bakstenen waterputten aangetroffen. Twee ervan (spoor 3 en 4) bevinden zich binnen de kerkhofmuur en zijn dus niet ouder dan de 18de eeuw. Spoor 3 is opgebouwd uit baksmiddelstenen met formaat 21x10,5x4,5 cm, spoor 4 uit bakstenen van 21x9x6 cm. Spoor 5 heeft een gelijkaardige opbouw uit bakstenen van 22x10,5x5,5 cm maar bevindt zich net buiten de kerkhofzone. Alle drie de structuren zijn vervaardigd in harde kalkmortel en mogen gedateerd worden na 1800.

Fig. 43. zicht op sporen 4 en 5

Kelders

Aan de zuidzijde van het terrein was het gehele terrein sterk verstoord door de aanwezigheid van kelders.

Spoor 99-spoor100

Kelder opgebouwd uit gele redelijk zachtgebakken bakstenen van 24x11x5 cm. Deze kelder is afkomstig van een woning grensende aan de kerkhofmuur. Aan de hand van de bakstenen, de orientatie en de inhoud van de kelder mogen we een datering in de 17de eeuw vooropstellen.

Spoor 101

Restant van een kelder met baksteenformaat 20x9x4,5 cm en harde mortel. De kelder meet 2,8 x 3,5 (zuidzijde) meter. Deze kelder mag gedateerd worden in de 19de-20ste eeuw.

Spoor 102

Restant van bakstenen kelder opgebouwd uit industriële bakstenen met formaat 20,5x9,5x6 cm en cement. Op de bodems liggen tegels in rode ceramiek van 16x16 cm. Deze kelder mag gedateerd worden in de 19de-20ste eeuw.

Einde van het kerkhof

Het kerkhof werd afgeschaft onder Napoleon in 1804. De graven van dit 'oude kerkhof' werden in 1834 overgebracht naar een perceel in de Bruggestraat¹⁸. De gronden van het oude kerkhof kwamen nu vrij te liggen en werden als tuinpercelen verkaveld¹⁹.

3.9. Algemeen besluit

Ondanks de grote verstoringsgraad van het op te graven areaal en de slechts beperkt bewaarde sporen in situ heeft deze opgraving binnen de stadskern van Torhout heel wat interessante archeologische gegevens opgeleverd. De Romeinse sporen bewijzen het toch wel intensieve gebruik van het terrein tijdens de 2de en 3de eeuw. De aanwezigheid van een gracht lijkt reeds een eerste areaal af te bakenen. De Romeinse vondsten kunnen een argumentatie zijn om af te stappen van de theorie over de Karolingische centraalbouw en deze constructieresten te interpreteren als de restanten van een Romeins gebouw. Ook willen we afstappen van de theorie van de Romeinse wachttoreen. De lage ligging van de stadskern van Torhout t.o.v. de zeespiegel is een argumentatie dat de Romeinen op deze locatie geen wachttoreen kunnen gebouwd hebben. Wij zijn van mening dat het eerder om een Romeinse tempel kan gaan. Het doorleven in de 7de eeuw

Van een belangrijk klooster dat later bijvoorbeeld de relieken van de heilige st. Donaas zou bewaren, wijzen ook in een verder doorleven van religieuze functie op deze locatie.

Door de vondst van een vol middeleeuwse gracht en een laat middeleeuwse veldstenen kerkhofmuur krijgen we een idee van de evolutie van het kerkhofareaal doorheen de geschiedenis. De gracht is te linken aan de bouw van de eerste Romaanse St. Pieters bandenkerk (1073-1085). Enkele paalkuilen en grotere kuilen houden verband met de bouw van de oude Romaanse kapittelkerk en/of de verschillende bouwfases vanaf het einde van de 11de eeuw tot diep in de 12de eeuw. Bij de orientatie van de graven konden twee duidelijke fasen onderscheiden worden.

¹⁸ VANNESTE P. 2007, p. 287.

¹⁹ VANNESTE P. 2007, p. 65.

4. Bibliografie

COOLS, E. 1986. 'De 'Karolingische kerk' van Torhout, een Romeinse wachttoren?', *Westvlaamse Archeologica*, 2 (1986), 81-90.

COOLS, E. 1988. 'Te Thorout maecti...', *Westvlaamse Archeologica*, 4 (1988), 9-10.

COOLS, E. 1988, 'Stand van het vooronderzoek naar de 'Karolingische kerk'', *Westvlaamse Archeologica*, 4 (1988), 84-87.

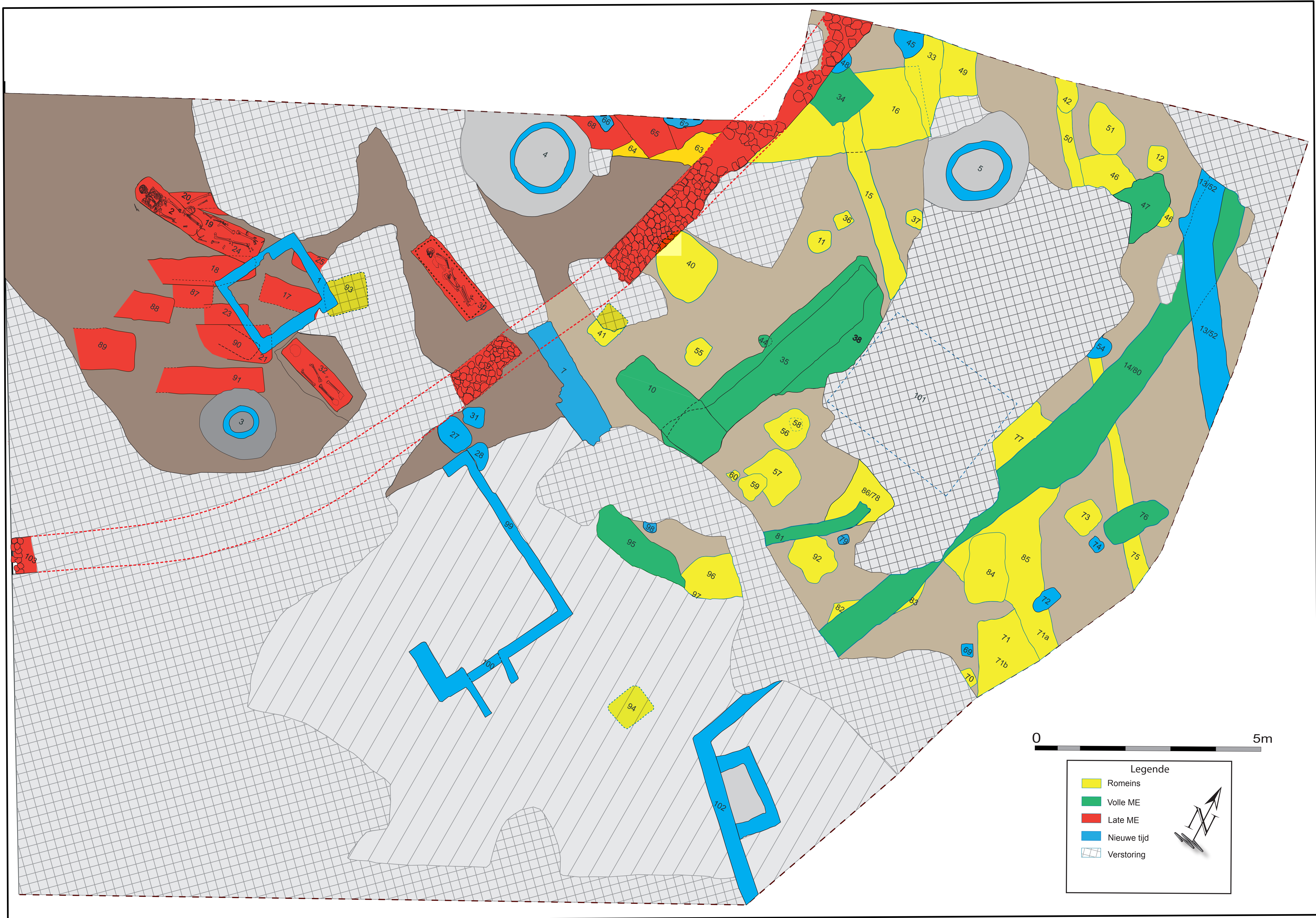
COOLS, E. 1992, 'Het vooronderzoek naar de 'Karolingische kerk'' te Torhout afgerond, *Westvlaamse Archeologica*, 8 (1992), 90.

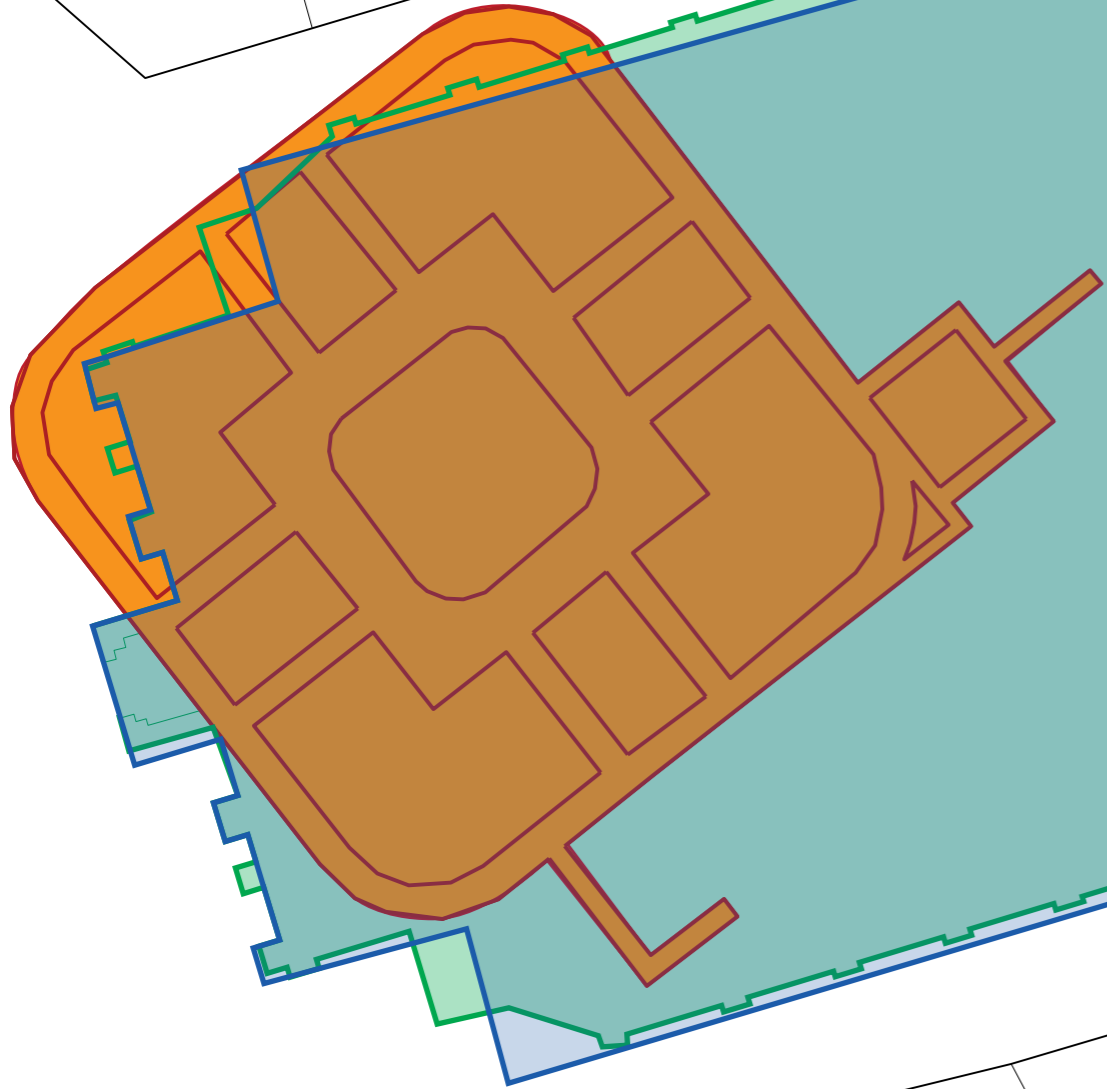
MEERSSEMAN G. & BR. FIRMIN 1942, *De kerk van Torhout in het licht der jongste opgravingen in: Handelingen van het centrum voor archeologische vorschingen onder berscherming van het commissariaat-Generaal voor 's lands wederopbouw en de generale directie voor Scoone kunsten*, II.

MESTDAGH, M. 2000. *Torhout. De geschiedenis van een stad*, Torhout.

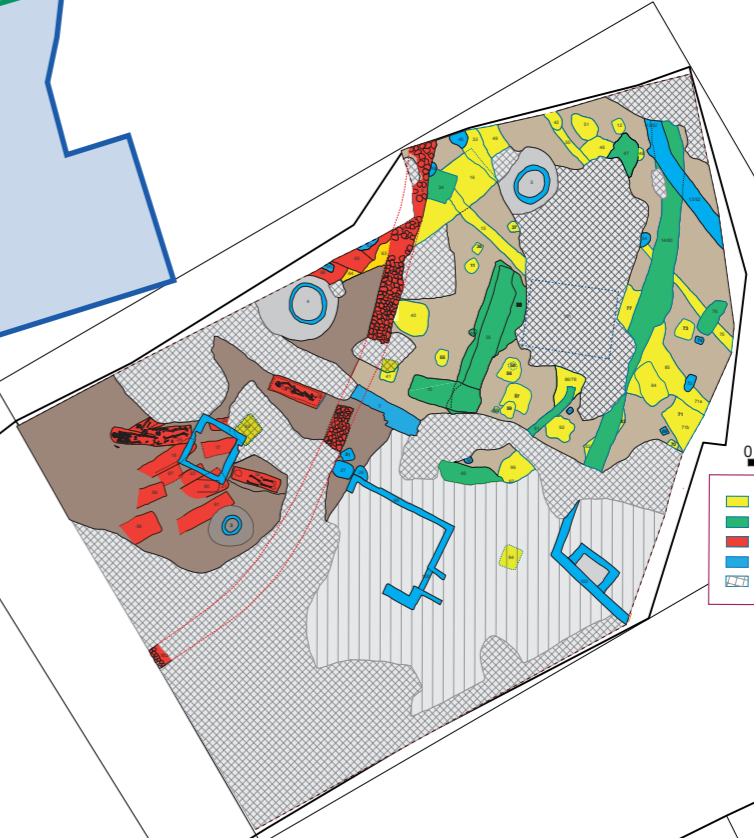
PYPE, P. & DEWILDE, M. 2003 *Vroeg-Romeinse vondsten nabij Groenhof (Torhout W-VL.)* In: *Jaarboek Spaenhiers* 2003.

VANNESTE, P. 2007. *Provincie West-Vlaanderen: gemeente Torhout (Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen: inventaris van het bouwkundig erfgoed)*, Brussel, 2007.

- De zogenaamde „Karolingische centraalbouw”(9de eeuw).
- De kerk eind 11de – 12de eeuw met latere verbouwingen.
- De huidige kerkplattegrond (20ste eeuw).

- Legende site
- Romeins
 - Volle ME
 - Late ME
 - Nieuwe tijd
 - Verstoring

